

Pieter Pourbus, *Plan van de Duinenabdij*, 1580.
Brugge, Stedelijke Musea, inv. nr. O.GRO 1534.I.
© Hugo Maertens, Brugge.

Michiel Nuyttens

Bloei en verval van de kloosters in West-Vlaanderen gedurende de middeleeuwen. Een synthese¹

Het oudste klooster in onze provincie, niet méér dan een eenvoudige cella of kluis, werd gesticht te Torhout in de 7de eeuw, door of onder de invloed van de H. Amandus. Deze cella bestond slechts kortstondig en werd uiteindelijk omgevormd tot een kapittel; dit is een fenomeen dat men ook bij andere zéér oude abdijen aantreft. Vóór einde 11de-begin 12de eeuw werden in onze provincie geen volwaardige abdijen opgericht. We zien wel een aantal priorijen ontstaan, afhankelijkheden gesticht om de domeinen van grote Noord-Franse benedictijnerabdijen te beheeren: Sint-Bertijns te Poperinge (ca. 668, afhankelijk van de abdij van Sint-Bertijns te Sint-Omaars); Sint-Amand te Kortrijk (einde 7de eeuw, priorij van de abdij van Sint-Amand)); Sint-Michiel te Houthulst (ca. 827, priorij van de abdij van Corbie); de priorij van Sint-Rikiers te Bredene (ca. 948-954). Deze kleine klooster-gemeenschappen waren dus priorijen met een duidelijk uitgesproken economische functie.

De geschiedenis van de abdijen in de feodale periode was grotendeels aan het huidige West-Vlaanderen voorbij gegaan. Was onze streek dan zo onbeduidend? Heel zeker niet! In de tweede helft van de 9de eeuw ontstond tussen de Noordzee en het Scheldegebied het graafschap Vlaanderen. Wat oorspronkelijk de *pagus Flandrensis* of Vlaamse gouw heette bevond zich in de streek

1 De bijdrage is grotendeels gebaseerd op de studies en artikels vermeld in NUYTTENS M., *Repertorium van kloosters en abdijen in West-Vlaanderen*, Brussel 1997 (*Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Bibliografische inleiding tot de Belgische klooster-geschiedenis vóór 1796*, 11). Voor alle kloosters /abdijen vindt men daar ook een exhaustief bronnen- en literatuuroverzicht. Voor de meest recente literatuur (1997-2007) kan worden verwezen naar de bibliografie opgenomen in de *Revue d'histoire ecclésiastique*. Ik verwijs ook naar NUYTTENS M. (red.), *Kloosterwezen in West-Vlaanderen, bronnen en geschiedenis. Studiedag georganiseerd te Brugge op 21 oktober 2002*, Brussel, 2003 (*Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Miscellanea Archivistica Studia* 152).

rond Brugge en Oudenburg. Van daaruit is de naam overgegaan op een alsmaar uitgestrekter gebied, het middeleeuwse graafschap Vlaanderen. Boudewijn I († 879) en zijn zoon Boudewijn II († 918) konden hun gebied uitbreiden tot Aardenburg, Waas, Gent, Kortrijk, Terwaan en Boulogne. De graven van Vlaanderen ontwikkelden zich langzaam maar zeker tot belangrijke spelers in het politieke veld. Dit zou zich ook op kerkelijk gebied laten blijken.

In de tweede helft van de 11de eeuw tekende zich binnen de kerk, mede onder invloed van Cluny, een hernieuwingsbeweging af, de Gregoriaanse hervorming genoemd, naar paus Gregorius VII (1073-1085). De verhoudingen tussen de lekenwereld en de kerk werden erdoor gewijzigd en er ontstond ook een streven naar een grotere religieuze authenticiteit. De evidentie van de wereldlijke invloed op de kerk werd vernietigd. Elke vorm van lekenbezit of lekenbeschikkingsrecht over kerkelijke aangelegenheden werd van nu af aan veroordeeld. Door het concordaat van Worms van 1122 kwam een einde aan de investituurstrijd tussen pausen en keizers die elkaar het benoemingsrecht van bisschoppen betwistten. De bisschoppen Lambert van Doornik (1114-1123) en Jan van Terwaan (1100-1130), gesteund door abt Lambert van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars (1096-1125) hebben een belangrijke rol gespeeld bij een religieuze herleving aan het begin van de 12de eeuw. De gebruiken van Cluny werden in een aantal belangrijke abdijen ingevoerd, maar tot een echte incorporatie kwam het niet.

Belangrijke **benedictijnerabdijen** in onze provincie ontstonden pas in de 12de eeuw als vruchten van de hervormingsbeweging van Cluny: Sint-Andries (gesticht in 1100 als priorij van de abdij van Affligem) en Oudenburg (gesticht ca. 1190). Kleinere priorijen van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars, zoals Eggewaartskapelle, Roksem en Koekelare hadden eveneens hun ontstaan te danken aan hervormingsgezinde bisschoppen bij het begin van de 12de eeuw. Abdijen voor vrouwen (**benedictinessen**) kwamen iets vroeger tot stand te Mesen (1057), Gistel (ca.1100), Zonnebeke (Nonnenbosse, ca. 1093-1111) en Merkem (begin 12de

eeuw). Meseu was een stichting van de Vlaamse graaf Boudewijn V en bedoeld voor 30 benedictinessen en 12 kanunniken, maar de deken van het kapittel moest ondergeschikt zijn aan de abdis (dit verliep niet zonder problemen en er moesten goede afspraken worden gemaakt inzake het goederenbeheer).

Nog fundamentele hervormingen dan die van Cluny kwamen weldra tot stand. De belangrijkste hervormingsbeweging was die van Cîteaux. Robertus van Molesmes, die er in 1098 een klooster oprichtte, was de stichter van de orde van de cisterciënzers. Deze orde kwam tot grote bloei onder impuls van de H. Bernardus van Clairvaux. Typische kenmerken van de cisterciënzers waren: terugkeer naar de armoede door radicale soberheid en handenarbeid die door de benedictijnen niet meer werden beleefd zoals Benedictus het had voorgeschreven; vestiging in afgelegen en woeste gebieden buiten het feodale systeem; uniformiteit en autonomie van elk klooster onder toezicht van het algemeen kapittel – dat jaarlijks te Cîteaux werd gehouden – en de visitator; invoering van de *conversi* of lekenbroeders; diepe spiritualiteit. Het zwarte benedictijnerhabijt werd geruild voor het grijze of witte habijt van de cisterciënzers.

Twee heel belangrijke abdijen kwamen in onze gewesten tot stand: ten Duinen te Koksijde (1107), een benedictijnerabdij die in 1138 toetrad tot de filiatie van Clairvaux en ter Doest te Lissewege (in 1174 door ten Duinen gesticht). De invloed van Bernardus van Clairvaux, die twee reizen in onze gewesten ondernam, was overduidelijk. Daarnaast werden in het huidige West-Vlaanderen ook vier vrouwenabdijen van dezelfde orde gesticht: Guldenberg te Moorseele en later te Wevelgem (ca. 1214); Slijpe en later Spermalie (begin 13de eeuw); Marke, later Groeninge te Kortrijk (ca. 1236) en Hemelsdale te Esen (1237). Deze stichtingen situeren zich in een periode waarin in de religieuze geschiedenis sprake is van een explosie van vrouwenkloosters en begijnhoven. Het mislukken van oudere experimenten met dubbelkloosters en priorijen die van mannen afhankelijk waren, leidde tot het ontstaan van onafhankelijke vrouwenabdijen. Deze onafhankelijkheid was nochtans relatief, omdat de verplichting van een

strikt kloosterslot de behoefte om door monniken ondersteund te worden dringender maakte.

Naast de monniken van voornoemde orden, die alle de regel van Benedictus volgden, waren er ook reguliere kanunniken, die leefden volgens de regel van de H. Augustinus. Onder de kanunniken – kapittels of gemeenschappen van seculiere priesters – tekenden zich in de loop van de 11de eeuw eveneens hervormingen af: sommige gemeenschappen namen een monastieke leefwijze aan of keerden ernaar terug. Deze beweging was krachtig in Noord-Frankrijk, onder impuls van Jan van Waasten, bisschop van Terwaan (1099-1130), maar werd ook gestimuleerd vanuit Rome, onder invloed van de Gregoriaanse hervorming. Misnoegd over de kwaliteit en de aard van het benedictijnse kloosterwezen wilden velen terugkeren naar een meer evangelisch kloosterleven, op basis van een andere regel, waarvoor inspiratie werd gezocht bij de H. Augustinus. De koorheren legden de drie plechtige geloften af, zodat ze kloosterlingen waren. De verbinding tussen de kloosterlijke en de priesterlijke staat was voortaan normaal. De reguliere kanunniken oefenden de zielzorg uit in hun kloosterkerken, maar ook in gewone parochiekerken.

Er ontstond geen algemene orde van koorheren, maar een reeks van congregaties, die elk een eigen observantie van de regel van de H. Augustinus hadden en in enkele gevallen ook tot orden zijn uitgegroeid. Voor onze streken zijn vooral van belang: de congregatie van Arrouaise, de congregatie van Sint-Victor te Parijs en de Orde der Premonstratenzers. Er waren twee hoofdstromingen onder de gemeenschappen van kanunniken: een meer monachale, die minder actief was in de parochiekerken en een meer canonicaal, die dit precies wel deed. De Franse congregaties waren door de band meer monachaal en waren precies in onze gewesten sterk vertegenwoordigd. In Vlaanderen en het Doornikse stonden vrijwel alle regulierenkloosters onder de congregatie van Arrouaise. Tekenend waren het bijeenroepen van de abten op het jaarlijkse algemeen kapittel en een systeem van visitatie van de abdijen binnen eenzelfde filiatie. Zielzorg, hospitaalzorg en handenarbeid op het platteland waren bezigheden bij uitstek. In

kledij en gebruiken waren haar leden nauwelijks van de Cisterciënzers te onderscheiden. In onze streken ging het om de proosdij later (1621) Sint-Pietersabdij te Lo (ca. 1050); de proosdij, later abdij van Voormezele (ca. 1069); de Onze-Lieve-Vrouwabdij te Zonnebeke (1072); de proosdij van Sint-Pieter en Sint-Vaast Eversam onder Stavele (1091); de Sint-Bartholomeus of Eekhoutabdij binnen Brugge (ca. 1130); de proosdij van de H. Martinus te Ieper (1102) en de proosdij van Sint-Gertrudis te Hertserbeke (12de eeuw). **Augustijnerkanunnikessen** vond men te Brugge (Sint-Trudo 1146) en te Roesbrugge (ca. 1236). Sint-Trudo maakte aanvankelijk één geheel uit met de Eekhoutabdij, maar werd er in 1248 van gescheiden. De zusters maakten zich ook los van de congregatie van Arrouaise en sloten aan bij die van Sint-Victor. Ook de zusters van Roesbrugge waren bij laatstgenoemde congregatie aangesloten.

Ook de **Norbertijnen** of **premonstratenzers** waren reguliere kanniken van Sint-Augustinus. Hun stichter was Sint-Norbertus, geboren te Xanten als zoon van de graaf van Gennep. De orde volgde wel de regel van Augustinus, maar was in haar gewoonten sterk beïnvloed door Cluny en Cîteaux. Vooral vernieuwend was dat enkele leden van de orde vanaf het einde van de 12de eeuw mochten leven bij de parochiekerken die haar toebehoorden. De kloosterlingen werden onderscheiden in *canonici* of priesters en lekebroeders. Ze waren volledig in het wit gekleed, maar de lekebroeders droegen bij het werken wel een grauw kleed. Er was zowel een mannelijke als een vrouwelijke tak van de orde. **Norbertijnen** of **premonstratenzers** waren er in de middeleeuwen in de Sint-Niklaasabdij te Veurne (1120) en in de proosdij van Beaugard te Proven (ca.1220). **Norbertinessen** vestigden zich ca. 1167 te Veurne. Elders in de Nederlanden waren de premonstratenzers veel sterker vertegenwoordigd dan in het huidige West-Vlaanderen. Er is hiervoor geen voor de hand liggende verklaring behalve het feit dat Norbertus op zijn reizen vooral die andere gebieden had aangedaan.

Aan het begin van de 13de eeuw kwamen de grote bedelorden zich in onze gewesten vestigen. Deze orden kwamen tot stand

als een reactie tegen de verslapping van de tucht en de inzet bij oudere orden als de benedictijnen en cisterciënzers. De bestaande orden konden de vroomheid niet meer ten volle opsorpen. De bedelorden streefden niet naar individuele armoede van de leden, maar wel naar collectieve armoede. Voor hun onderhoud waren de broeders dus afhankelijk van hun arbeid en van de aalmoezen van de gelovigen en daarom zochten ze vooral de stedelijke centra op. De doelstellingen van de bedelorden lagen niet zozeer op het vlak van de zelfheiliging en persoonlijke boetedoening, maar op de werking naar de gelovigen toe. Ze deden aan apostolaat onder de vorm van prediking en biecht en legden zich verder ook toe op de bekering van of de strijd tegen ketters en "heidenen". Om in deze strijd voldoende gewapend te zijn schonken ze heel veel aandacht aan studie en onderwijs. Voor het succes dat deze orden hebben gekend kunnen meerdere verklaringen worden gegeven: de stedelijke oriëntatie van de maatschappij; het buiten adem raken van de oudere bewegingen; de stijgende invloed van de gecentraliseerde kerk, waardoor Italiaanse en door de paus gesteunde bewegingen beter hun weg vonden; het doorbreken van het elitaire karakter van de recrutering.

De belangrijkste bedelorde was ongetwijfeld die van de franciscanen, genoemd naar de H. Franciscus van Assisi. Rondom deze figuur ontstond omstreeks 1210 een bedelorde, die in 1217 door de paus werd goedgekeurd en zich snel verspreidde. De benaming franciscanen is een brede koepel, onderverdeeld in een Eerste, Tweede en Derde Orde, met telkens nog verdere onderverdelingen. Tot de Eerste Orde behoorden de **minderbroeders**.

In de middeleeuwen vond men minderbroeders zowel te Brugge (waarschijnlijk reeds omstreeks 1225) als kort daarop te Ieper; het gaat om twee steden die in die periode tot volle bloei waren gekomen. Te Brugge waren ook **eksterbroeders** gevestigd, een te Marseille ontstane broederschap die zich had omgevormd tot bedelorde (niet langer toegelaten door het tweede concilie van Lyon in 1274), en **zakbroeders** (die hetzelfde lot ondergingen). Vanaf ca. 1246 vindt men er ook de broeders van **Sint-Maarten of Staelysers**, die tot de Derde Orde van Sint-Franciscus behoorden.

Onder de leiding van Franciscus had de H. Clara een beschouwende vrouwenorde gesticht, de tweede Orde van Sint-Franciscus of Clarissen. Kloosters van Clarissen werden door Vlaamse bedelbroeders gesticht te Brugge (1260), Langemark (1258), Ieper (1262) en Werken (1287).

Personen die in de wereld leefden naar de geest van de H. Franciscus werden derde-ordelingen genoemd. Wanneer die op hun beurt een kloostergemeenschap gingen vormen had men het over reguliere derde-ordelingen. Te Brugge waren er derde ordelingen van Sint-Franciscus vanaf 1311. Tot de mannelijke derde orde kunnen eveneens de bogaarden worden gerekend; men treft ze reeds te Brugge aan in 1290.

Bijna tegelijk met de minderbroeders ontstond ook een andere bedelorde, met name die van de predikheren of dominicanen, ook jacobijnen genoemd. Ze dienen te worden gerangschikt onder de kloosters die de regel van Augustinus volgden, maar het ging wel degelijk om een bedelorde. Deze orde had haar ontstaan te danken aan de Castiliaan Dominicus de Guzman. Deze was regulier koorheer geweest en nam daarom de regel van Sint-Augustinus als grondslag; later werd die aangevuld met een aantal elementen die waren ontleend aan de Norbertijnen (o.a. de witte kledij). Bij de dominicanen was de armoede niet zo streng als bij de minderbroeders. In 1234 kwamen de predikheren zich bij Brugge vestigen en in 1268 treft men ze aan te Ieper. Een klooster van predikheressen of dominicanessen, Engelendaele, kwam tot stand te Assebroek in 1294. De bedelorden hadden inderdaad aangepaste regels opgesteld voor de vrouwen.

De augustijnen-eremieten waren congregaties van eremieten die eveneens de regel van de H. Augustinus hadden aanvaard en tot de bedelorden dienen te worden gerekend. Ze vormden oorspronkelijk een allegaartje, maar werden in 1256 door een pauselijke bulle tot een orde gegroepeerd. Omstreeks 1250 waren er augustijnen-eremieten gevestigd zowel te Brugge als te Ieper. Ze bleven meer contemplatief en waren minder gericht op de *vita activa*. Meestal leefden ze in de steden.

Een laatste bedelorde, met name de **karmelieten** vestigde zich te Brugge in 1265 en het jaar nadien te Ieper. De orde was ontstaan op de berg Carmel in het H. Land. De patriarch van Jeruzalem gaf aan de Eremieten van O.L.Vrouw van de Berg Carmel een regel die in 1226 door de paus werd goedgekeurd. Toen hun verblijf in het H. Land niet langer mogelijk was kwamen ze ca. 1240 naar West-Europa. De paus nam hen in 1247 onder de bedelorden op. De orde legde een bijzondere verering voor Maria aan de dag.

In de loop van de 14de eeuw zien we de **kartuizers** en **kartuizerinnen** opduiken in onze gewesten. Ze behoorden tot een bijzonder strenge orde en woonden in afzonderlijke huisjes, afgescheiden door een tuin. De orde was gesticht door de H. Bruno (+ 1101). De kartuizers werden omwille van hun strenge contemplatieve levenswijze en hun intellectuele inslag nooit erg talrijk. In 1318 bouwden de kartuizers een klooster, Genadedal geheten, te Sint-Kruis bij Brugge. Enkele jaren later, in 1347, vestigden zich kartuizerinnen te Sint-Andries (Sint-Anna ter Woestijne). De kartuizers kenden voornamelijk succes bij de adel en rijke burgers. Hun kloosterideaal oefende sterke invloed uit op de moderne devoten.

Ten slotte dienen nog enkele bijzondere categorieën te worden vermeld, met name de **ridderorden** (Tempeliers en Hospitaalridders), de **kluizenaars** of **eremieten**, en de **begijnen** en **bogaarden**, die men op het grondgebied van het huidige West-Vlaanderen eveneens reeds in de middeleeuwen aantrof. Begijnen zijn steeds leken gebleven; verder dan een aansluiting als derde-ordelingen binnen de franciscaanse beweging zijn ze nooit gegaan. Aan de **begijnhoven**, de **Orde van de Tempeliers** en de **eremieten** zullen we hier niet verder aandacht besteden.

In de 14de-eeuwse kloostergeschiedenis kunnen drie periodes worden onderscheiden: aanvankelijke matheid; aanvallen op de feitelijke kloostertoestanden, gepaard gaande met het herleven van het ideaal; opkomst en bloei van het observantisme, dat streefde naar een strengere naleving van de regel. In alle bestaande kloosterorden was het merkbaar, maar het kende een wisselend succes. Misbruiken bestonden voornamelijk in het verbreken

van de geloften van armoede en gehoorzaamheid. Uitwendige oorzaken, en niet het minst de verwarring die ontstond naar aanleiding van het Westers Schisma, hebben deze misbruiken zeker mee in de hand gewerkt. Door oorlogsomstandigheden hadden bepaalde abdijen bovendien met materieel verval te kampen.

Het verzet tegen de misbruiken in de kloosters groeide in de tweede helft van de 14de eeuw; men probeerde ook nieuwe vormen van kloosterleven te vinden. Heel wat groepjes devote mannen en vrouwen groepeerden zich in de 14de eeuw in de steden onder de hoede van een parochiepriester. Het was uit die groepjes dat de beweging van Geert Grote (overleden in 1384), de **moderne devotie**, haar succes putte. Het ging om gemeenschappen van mannen en vrouwen, priesters en leken, die een feitelijk kloosterleven leidden zonder aan een specifieke regel te zijn onderworpen. De gemeenschappen moesten alles delen (bezit, inkomsten, tafel, slaapzaal) en werden daarom **broeders en zusters des gemenen levens** genoemd. De kerkelijke overheid oefende druk uit op de gemeenschappen van vrome vrouwen om zo spoedig mogelijk een kloosterregel aan te nemen: de derde regel van Franciscus of van Augustinus. Veel van die gemeenschappen werden uiteindelijk kanunnikessen. Veel kloosters van kanunniken en kanunnikessen maakten deel uit van een kapittel, zoals dat van Windesheim of Sion. De congregatie van reguliere **kanunniken van Windesheim** had geen kloosters op het grondgebied van de huidige provincie West-Vlaanderen, maar bestaande kloosters, zoals Sint-Trudo, sloten zich na verloop van tijd, met name in 1457 wel bij de congregatie aan.

In 1429 reeds hadden **kanunnikessen van de H. Augustinus** uit Oudenaarde het klooster van Sion te Kortrijk gesticht. Het klooster van Sint-Elisabeth, Sarepta genaamd, gesticht te Biervliet als een gemeenschap van **Zusters des gemenen levens**, nam in 1461 de regel van de H. Augustinus aan. Hetzelfde gebeurde korte tijd later met de priorij van Bethanië te Brugge, aanvankelijk een gemeenschap van penitenten. **Reguliere kanunniken van de H. Augustinus** vestigden zich omstreeks 1450 te Damme (priorij Nazareth, onder de abdijs van Zoetendale bij Maldegem).

Een andere orde die de regel van de H. Augustinus volgde was die van de alexianen of cellebroeders en cellezusters. Het was een orde die in de 14de eeuw was ontstaan in Italië, tijdens een periode van vreselijke pestziekten. Aanvankelijk ging het, net als de broeders en zusters des gemenen levens, om lekengroeperingen, maar geleidelijk aan gingen ze over tot het aannemen van een kloosterregel, het afleggen van geloften en het vormen van een kapittel. De meeste cellebroeders verkozen de derde regel van Franciscus. De cellezusters verkozen ofwel die van Augustinus en werden dan zwartzusters genoemd, ofwel die van Franciscus en werden dan grauwwusters. Of alle zwartzusters en grauwwusters aanvankelijk cellezusters waren kan niet met zekerheid worden opgemaakt.

In West-Vlaanderen treft men alexianen aan te Brugge (1470), Diksmuide (?), Veurne (1483) en Tielt (?). Zwartzusters, genootschappen voor ziekenverpleging die de regel van de H. Augustinus volgden, kwamen evenzeer in onze provincie voor: te Brugge (15de eeuw, met oudere voorlopers), Diksmuide (1479), Ieper (15de eeuw) en Veurne (1461). De reglementen van een aantal hospitalen, zoals Sint-Jan en de Potterie te Brugge en van gasthuizen zoals die van Kortrijk, Harelbeke, Menen, Moorslede, Oudenburg en Wervik hadden eveneens als basis de algemene principes van de regel van Sint-Augustinus. Waar ze aanvankelijk als lekenorganisatie fungeerden evolueerden ze pas later, in de loop van de 15de eeuw, tot echte religieuze gemeenschappen en werden daarom ook augustinessen genoemd.

De grauwwusters behoorden zoals hierboven vermeld tot de derde orde van Sint-Franciscus. Het was een speciaal op leken georiënteerde observantie, die mettertijd een duidelijke kloosterallure kreeg, maar zonder clausuur. Men vindt grauwwusters in de loop van de 15de en 16de eeuw te Brugge, Diksmuide, Ieper, Izegem, Kortrijk, Lo, Nieuwpoort, Poperinge, Stalhille, Tielt, Veurne, Wervik en Wulpen. **Grauwe broeders van de derde Orde van Sint-Franciscus** vond men in de 15de eeuw te Ieper en te Veurne.

Omstreeks 1430 kwamen zich te Brugge de wilhelmieten of willemijnen vestigen, van Toscaanse afkomst. Het was een orde die de regel van de H. Benedictus volgde, maar ook een onmiskenbare affiniteit met de cisterciënzers had. De wilhelmieten vastten het hele jaar door en hun voornaamste taak was het persoonlijk gebed met lectuur in de eenzaamheid van hun cel.

Steeds meer kloosterlingen en orden streefden in de 15de eeuw naar een hervorming. Vooral bij de franciscanen of minderbroeders en de clarissen is mettertijd spanning ontstaan tussen aanhangers van een gematigde observantie (observanten, kloosterlingen die ageerden tegen een verslapping van het naleven van de regels) en aanhangers van het strikte armoede-ideaal. Er ontstond in de late middeleeuwen daadwerkelijk een splitsing tussen observanten en niet-hervormden (voornamelijk coletanen en conventuelen). Aanvankelijk kende de hervormingsbeweging in de Nederlanden niet veel succes, maar zeker begin 16de eeuw waren de observantenkloosters reeds in de meerderheid. In het begin van de 16de eeuw zijn bvb. de minderbroeders te Brugge toegetreden tot de Observantiebeweging. De minderbroeders, die reeds in onze streken gevestigd waren, stichtten drie nieuwe kloosters: te Diksmuide (1473), te Kortrijk (1459) en te Nieuwpoort (ca. 1536). Midden 16de eeuw waren ook minderbroeders gevestigd te Blankenberge. Uit de beweging van de observanten zou die van de kapucijnen ontstaan.

Bij de clarissen (tweede Orde van Sint-Franciscus) was de hervorming vooral het werk van de Heilige Coleta Boillet, die in 1406 van de paus de toelating kreeg om kloosters van arme klaren op te richten. Arme klaren of coletienen, waren reeds in Brugge gevestigd vanaf 1469. Er werd teruggegrepen naar de oorspronkelijke regel van St-Clara, die eigendom en vast inkomen verwierp. De Bourgondische hertogen en hun vrouwen stonden gunstig tegenover de Orde. De andere clarissen waren rijke klaren of urbanisten.

Tot de Tweede Orde van Sint-Franciscus behoorden ook de annuntiaten, een orde die in 1501 werd opgericht door de H. Johan-

na van Valois, gewezen koningin van Frankrijk. Acht zusters annuntiaten uit het Franse Bourges kwamen in 1516 in Brugge aan. Even later kwamen zich ook annuntiaten vestigen in Nieuwpoort.

Ook bij de karmelieten, die veel hadden geleden van het Westers Schisma, ontstond er vanaf de 15de eeuw een verdeeldheid tussen conventuelen en observanten. De observantiebeweging kende een snelle verspreiding in de Nederlanden, vooral nadat de observanten in 1456 eigen statuten hadden gekregen. Te Brugge hadden ze nauwe betrekkingen met de vreemde kooplieden.

Ongeschoeide karmelietessen van Sion treft men te Brugge aan in 1487. Het was de laatste van een lange reeks stichtingen in de Nederlanden in de tweede helft van de 15de eeuw. De kloosterzusters kenden de geloften van eeuwig slot en leefden volgens de strikte observantie (geloften van armoede en gemeenschappelijk leven). Penitenten van Aardenburg, die eveneens de regel van Sint-Franciscus volgden, kwamen zich in de geuzentijd te Brugge vestigen. **Predikheren** vestigden zich te Kortrijk in 1545. Het was een van de weinige nieuwe stichtingen. Ook hier was een observantiebeweging ontstaan, maar die uitte zich meer in het hervormen van de bestaande kloosters.

Bij de benedictijnerorde werden pogingen tot vernieuwing ondernomen door de Congregatie van Bursfeld. In onze gewesten werd deze hervorming het eerst ingevoerd in de abdij van Gistel, in 1480. Over de invloed van de observantiebeweging bij de augustijnen-eremieten en cisterciënzers in onze provincie hebben we geen verdere inlichtingen gevonden.